

ՀԱՄԱՏԵՔՍԱԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՆՈՒՅՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՍՈՒՅԹՆԵՐԻ
ԱՊԱԿՈՂԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑ

Նույնաբանական կառույցների գործաբանական արժեքի որոշակիացման գործընթացում առկա են մի շարք լեզվական ու արտալեզվական գործոններ, որոնք հնարավորություն են տալիս խոսողին արտահայտելու իր հաղորդակցական նպատակը տվյալ կառույցի միջոցով: Սույն հոդվածի նպատակն է բացահայտել այդ գործոնները, ստուգել դրանց վավերականությունն ու հուսալիությունը, հիմնվելով փաստական նյութի քննության արդյունքների վրա, ինչպես նաև ըստ այդ արդյունքների ցույց տալ խոսող-լսող հաղորդակցական հարաբերություններում նույնաբանության մեկնաբանման հնարավոր սահմանները: Հոդվածում հաստուկ ուշադրություն է դարձվում նույնաբանության ներիմաստի և գործաբանական արժեքի մեկնաբանման հնարավոր սահմանների որոշման հարցին՝ փորձելով գտնել այդ գործընթացը պայմանավորող գործոնները:

Բանալի բառեր. նույնաբանություն, խոսքային իրադրություն, հաղորդակցական նպատակ, հանրային համատեքստ, հարատեքստ, հենքային գիտելիք, գործաբանական արժեք, ներակա իմաստ

Ժամանակակից լեզվաբանության արդիական խնդիրներից է նույնաբանությունների գործառական առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն ու վերլուծությունը: Սույն լեզվական երևույթը, որը խոսքաստեղծման անբաժանելի մասն է կազմում, դրսևորվում է լեզվական բոլոր մակարդակներում՝ ձևաբանական, բառային, շարահյուսական և իմաստաբանական: Ավանդաբար նույնաբանությունները դիտարկվել են որպես խոսքաստեղծման ընթացքում տեղ գտած սխալներ, ձախողված ասույթներ, խոսողի կողմից թույլ տված կոպիտ վրիպակներ: Սակայն այս հարցի քննությունը ճանաչողական լեզվաբանության դիրքերից, որտեղ հաստուկ ուշադրություն է դարձվում բովանդակության պլանի ներակա և արտակա տեղեկատվական շերտերի վերաբաշխմանը, հնարավորություն է տալիս նորովի մեկնաբանել սույն կառույցների հաղորդակցական-գործաբանական արժեքը:

Նույնաբանական կառույցների մեկնաբանման, դրանց հաղորդակցական-գործաբանական արժեքի վերաբերյալ մի շարք ուսումնասիրություններ են կատարվել ու մշակվել որոշակի մեխանիզմներ, մոտեցումներ ու հայեցակետեր համապատասխան արդյունքներով: Դրանց մի մասը նույնաբանության մեկնաբանության հարցը կապում է Գրայսի /Grice, 1975/ կարգախոսների հետ /Levinson, 1983: 124/, ոմանք զարգացնում են այս մոտեցումը և առաջարկում նույնաբանության գործաբանական արժեքի այլընտրանքային տարբերակների բացառման սկզբունքի վրա հիմնված մոտեցում /Ward and Hirschberg, 1991: 513/, իսկ Վերծրիցկան էլ առաջարկում է դասակարգել նույնաբանություններն ըստ նշանակության և յուրաքանչյուր խմբի համար

դուրս բերել առանձին բանաձև /Wierzbicka, 2003: 395-396/: Որոշ լեզվաբաններ էլ, ինչպես Ուոլթերը և Մայբաուերը, դիտարկելով այս մոտեցումներն ու վերլուծելով դրանց արդյունքները, առաջարկում են միջանկյալ մոտեցում նույնաբանությունների մեկնաբանության ու առհասարակ դրանց գործաբանական արժեքի հանդեպ /Walter, 2008: 14, Meibauer, 2008: 457/: Ըստ վերջինների անհրաժեշտ չէ անպայմանորեն որդեգրել միայն մի դիրքորոշում՝ ի սպառ բացառելով մյուսը: Ուսումնասիրելով սույն խնդրի հանդեպ առկա տարբեր մոտեցումները պետք է նկատել, որ վերջիններս հաճախ հիմնվում են երկու ընդհանուր սկզբունքների վրա: Դրանք կամ նույնաբանությունը մեկնաբանում են հիմնվելով վերջինիս բուն կառուցվածքային առանձնահատկությունների վրա (գոյականի թիվ, բայի ժամանակաձև, որոշյալ կամ անորոշ հոդի առկայություն կամ բացակայություն, որոշիչ/հատկացուցիչի առկայություն կամ բացակայություն) կամ էլ դիտարկում են հարատեքստն ու համատեքստը պարզապես որպես ֆոն, որտեղ ներկայացվում է նույնաբանությունը: Ինչպես ցույց է տալիս նյութի մեր քննությունը, լեզվի մասին գիտելիքի զարգացման արդի փուլում, երբ կարևորվում է խոսքաստեղծման գործընթացը, անհրաժեշտություն է առաջանում անդրադարձ կատարել լեզվական միավորների իրական գործառնության օրինաչափություններին: Սույն հոդվածում մեր նպատակն է բացահայտել համատեքստի ու հարատեքստի դերը նույնաբանական կառույցներին բնորոշ ներակա իմաստների մեկնաբանման գործընթացում և ցույց տալ, թե որքանով են նրանք պայմանավորում տվյալ խոսքային իրողության հաղորդակցական արժեքը: Այլ կերպ ասած փաստական նյութի մեր քննությունը իր մեջ ներառելու է վերոնշյալ երկու սկզբունքները, ինչը կարծում ենք հնարավորություն կտա համալիր մոտեցում ցուցաբերել խնդրին և վեր հանել այն գործոնները, որոնցով պայմանավորված են քննվող լեզվական միավորի հաղորդակցական-գործառնական առանձնահատկությունները:

Առաջարկում ենք դիտարկել մի քանի գործոն, որոնք կարծում ենք էական նշանակություն ունեն հաղորդակցման պրոցեսում նույնաբանության գործաբանական արժեքի իրականացման գործում: Այստեղ թերևս պետք է սկսել նրանից, որ համատեքստը, որպես լեզվական միավոր անհրաժեշտ է դիտարկել որպես առանձին բաղադրիչների միավորում, որոնք միասին ստեղծում են այնպիսի իրավիճակային նախապայմաններ, որոնց ազդեցությամբ նույնաբանությունը ձեռք է բերում որոշակի հաղորդակցական-գործաբանական արժեք:

Խոսելով իրավիճակային նախապայմանների մասին, թերևս արժե սկսել հանրային համատեքստից: Հանրային համատեքստ ասելով նկատի ունենք այն հասարակական-մշակութային-պատմական ֆոնը, հենքային գիտելիքը, քաղաքական-տնտեսական իրավիճակը, որի պայմաններում ձևավորվում է դիսկուրսը ու կիրառվում է նույնաբանական կառույցը: Այս նախապայմանների ազդեցությունն էական է խոսողի հաղորդակցական նպատակի կայացման համար, ինչն իր հերթին, բնականաբար ազդում է նույնաբանական կա-

ռույցի գործաբանական ներուժի վրա: Առաջարկում ենք դիտարկել հետևյալ օրինակները:

A: Iran allows women into sports stadiums, but not for anything “too masculine”

B: Well progress is progress. (The Independent, THURSDAY 07 MAY 2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-allows-women-into-sports-stadiums-but-not-for-anything-too-masculine-10157705.html?cmpid=facebook-post>) comment by Jonny Gadd)

Այս հատվածում *progress is progress* (առաջընթացը առաջընթաց է) նույնաբանությունը մեկնաբանելու, դրա գործաբանական արժեքը որոշելու, խոսողի հաղորդակցական նպատակին հաղորդակից դառնալու համար անհրաժեշտ է, որ խոսողի ու նրան լսողի՝ գրուցակցի միջև լինի ընդհանուր տեղեկույթի առկայություն: Այսինքն, թե՛ խոսողը ու թե՛ լսողը պետք է տեղյակ լինեն Իրանում կանանց իրավունքների սարսափելի սահմանափակ վիճակից: Անհրաժեշտ նախապայման է, որպեսզի խոսողը վստահ լինի, որ լսողը տեղյակ է Իրանում առկա իրավիճակից ու ի վիճակի է համապատասխան կերպով մեկնաբանելու իր խոսքը ու դրանում առկա նույնաբանական կառույցը: Կարևոր նախապայման է նաև, որ խոսողը ունենա որոշակի վստահություն, որ լսողը համակարծիք է իրեն: Հակառակ պարագայում, ըստ էության սպորտային մարզադահլիճ գնալու թույլտվությունը, այն էլ ոչ «չափազանց տղամարդկային» մարզաձևերի հանդիսատեսը լինելու համար առնվազն տարօրինակ կթվար լսողի համար, ով տեղյակ չէ Իսլամական հեղափոխությունից հետո Իրանում հաստատված կարգերից: Ու հետևաբար նաև քիչ հավանական է, որ նա առաջընթաց համարեր մի բան, որն ինքնին հասկանալի է ու վաղուց ընդունելի ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհում: Թերևս կարելի է վստահորեն ասել, որ նրա համար տարօրինակ կհնչեր «չափազանց տղամարդկային» արտահայտությունը: Հետևաբար տվյալ պարագայում Իրանում առկա հասարակական-քաղաքական իրավիճակը ու դրանում կանանց իրավունքների սահմանափակումը այն հանրային համատեքստն են, որոնք հնարավոր են դարձրել *progress is progress* նույնաբանության կիրառությունը:

Նյութի քննությունից պարզ է դառնում, որ նույնաբանության գործաբանական արժեքի որոշման գործընթացում կարևոր գործոն է նաև գրուցակիցների հենքային գիտելիքը: Էական է, թե ովքեր են նույնաբանության կիրառողները: Չափազանց շատ բան է կախված նույնաբանությունը կիրառող մարդու աշխարհայացքից, նրա ունեցած դիրքորոշումից տվյալ խոսքային իրադրությունում քննարկվող հարցի առնչությամբ, ինչպես նաև նրանից, թե ում է ուղղված նույնաբանություն: Ընդհանուր խոսակցության մասնակիցների ով լինելը նույնպես էական է նույնաբանության հաղորդակցական-գործաբանական արժեքի ձևավորման և տարրորոշման համար:

Մեր դիտարկած օրինակում նույնաբանության մեկնաբանման հարցում վերոնշյալ գործոնը մեծ կշիռ ունի: Կարևոր է կոնկրետ դիսկուրսի հեղինակի անձը, նրա պատկանելությունը որևէ քաղաքակրթական ճամբարի: Տվյալ օրինակում ենթադրվում է, որ գրուցակիցները կամ մուսուլման չեն, կամ առնվազն չեն խրախուսում Իրանում կանանց իրավունքների սահմանափակումները:

Ինչպես ցույց է տալիս ստորև բերվող օրինակների քննությունը, նույնաբանական կառույցների գործաբանական արժեքը որոշարկող գործոններից է այն լեզվական միջավայրը/համատեքստը, որտեղ հանդես է գալիս տվյալ նույնաբանությունը: Նույնաբանությունից առաջ ու/կամ դրանից հետո գտնվող նախադասությունները իրենց արտահայտած նշանակությամբ տալիս են լսողին տեղեկույթ, որը կողմնորոշիչ դեր է ունենում դիսկուրսում առկա նույնաբանության մեկնաբանման համար: Կախված այդ լեզվական համատեքստը կազմող բաղադրիչների շեշտադրությունից ու հաղորդած տեղեկույթից նույնաբանության գործաբանական ներուժը նույնպես փոխվում է: Դիտարկեքն հետևյալ օրինակները.

A: She is really in a big trouble and has turned to her mother though I am not sure that will help much.

B: I have known their family since childhood. Her mother is her mother. She comes from an influential family and has good connections. Trust me she will absolutely be helpful. (Julian Barnes “Levels of Life”)

Նախ պետք է արձանագրել, որ այս երկխոսության մասնակիցները բավարար չափով տեղյակ են ընդհանուր թեմայից, որ իրենց ընկերը դժվարին կացության մեջ է, ու երկուսն էլ գիտակցում են, որ դիմացինը հավասարաչափ տեղյակ է իրադարձությունների ընթացքից: Առաջին գրուցակիցը կասկած է հայտնում, թե արդյոք իրենց ընկերոջ մայրը կկարողանա օգնել նրան: Երկրորդ գրուցակիցը, ավելի լավ ճանաչելով իրենց ծանոթի մորը ու ավելի տեղեկացված լինելով վերջինիս ազդեցիկ ընտանիքի ու կապերի մասին, պնդում է, որ նրա մայրը հաստատապես ի վիճակի է օգնելու, ու հիմնավորում է դա մոր՝ ազդեցիկ ընտանիքից լինելու ու դրանից բխող կապերի առկայությամբ: Այս տեղեկույթը օգնում է հասկանալու, որ նրա մայրը ոչ միայն իրենց ընկերոջ կենսաբանական մայրն է, կամ հոգատար կին է ու անհանգստանում է իր գավակի համար, ինչպես թերևս բոլոր մայրերը, այլ այս ամենի հետ մեկտեղ նաև տալիս է տեղեկույթ, որ մայրն ունի ազդեցություն ու հնարավորություններ, որոնք կարող է գործի դնել: Այս հնարավորությունները առանձնացնում են նրանց ընկերոջ մորը ընդհանրապես մայրերից, քանի որ բնականաբար ոչ բոլոր կանայք ու առհասարակ մարդիկ ունեն մեծ հնարավորություններ: Այստեղ մենք կարող ենք արձանագրել, որ նույնաբանությանն ուղեկցող լեզվական համատեքստը մեզ ու առաջին գրուցակցին տալիս են անհրաժեշտ տեղեկույթ, որպեսզի նույնաբանությունը մեկնաբանվի մոր լայն հնարավորությունները փաստող լեզվական կառույցի նշանակությամբ: Այլ կերպ ասած, սույն օրինակում լեզվական համատեքստը

ձևավորում է նույնաբանական կառույցի գործաբանական նշանակությունը տվյալ դիսկուրսում: Հատկանշական է նաև *I have known their family since childhood* ուղեկցող նախադասության նշանակությունն ու դրա դերը նույնաբանության արտահայտած ներակա իմաստի մեկնաբանման գործում: Այդ նախադասությունը հղում է կատարում անցյալին, մանկությանը՝ դրանով էլ ավելի շեշտելով տեղեկության ժամանակով ճշգրտված լինելու համազանցը: Այսինքն խոսողը մտավոր հղում է կատարում մի իրականության՝ «անցյալի մտապատկերի», որն ուղղակիորեն ոչ մի կերպ արտացոլված չէ նշված դիսկուրսում, սակայն որի հիշատակումը բավարար է որպես համատեքստ, նույնաբանության գործաբանական արժեքի որոշակիացման համար:

Դիտարկենք ևս մեկ իրավիճակ, որտեղ նույն նույնաբանությունը այլ գործաբանական արժեք ունի:

A: Currently she is awfully busy working two jobs and doing extra hours to be able to pay all the bills. And now on top of this all she has to take care of her handicapped mother.

B: Well her mother is her mother. She can't help but taking care of her. (Gabrielle Kent "Alfie Bloom and the Secrets of Hexbridge Castle")

Այս երկխոսությունը դիտարկելիս պետք է կրկին արձանագրել ընդհանուր թեմային խոսողի ու լսողի տեղեկացվածությունն ու փոխադարձ վստահությունը. խոսողի տեսանկյունից, որ դիմացինը ունի շատ թե քիչ հավասարաչափ տեղեկություն իրավիճակի ու դեպքերի մասին ու ի վիճակի է ընկալելու իր խոսքը, իսկ լսողի տեսանկյունից, որ դիմացինը գիտի, որ ինքը համարժեք է ընկալում խոսքը: Առաջին գրուցակիցը մատնանշում է այն սթրեսային ու գերժանրաբեռնված աշխատանքային գրաֆիկը, որով իրենց ընկերը ստիպված է աշխատել ու այժմ էլ պետք է հաջողացնի այդ ամենից զատ նաև հոգ տանել իր հաշմանդամ մոր մասին: Երկրորդ գրուցակիցը համաձայնություն արտահայտելով՝ ավելացնում է, որ նա այլընտրանք չունի, ու մայրը, մնում է մայր: Տվյալ պարագայում նույնաբանության արտահայտած ներակա իմաստը, որը ձևավորում է նրա հաղորդակցական-գործաբանական նշանակությունը, իրավիճակի ընդունումն ու հանդուրժողականության արտահայտումն է, քանի որ մայրը ամենաթանկ անձնավորությունն է, ու ցանկացած պարագայում պետք է ուշադիր լինել նրա հանդեպ ու հոգ տանել նրա մասին: Այստեղ գործում է հանրային համատեքստում ընդունված ու ամրագրված բարոյական արժեքը, որ ծնողի մասին պետք է հոգ տանել ու հնարավոր ամեն ինչ անել նրան օգնելու համար: Թեպետ այս հասարակական սկզբունքը ոչ մի կերպ չի նշվում ու չի էլ ակնակրվում, թե խոսողը ու թե լսողը ու թե նաև մենք՝ կողքից դիտարկողներս, մեր մտապատկերում ունենք այս սկզբունքը ու ընդունում ենք այն որպես հենք ամբողջ խոսքային իրողության ու հատկապես նույնաբանության մեկնաբանման համար:

Ինչպես տեսանք այս երկու օրինակներում միևնույն նույնաբանական կառույցն ունի երկու իրարից տարբեր ներակա իմաստներ: Նույնաբա-

նությունը այդ նշանակությունները ձեռք է բերում նաև ուղեկցող լեզվական համատեքստի միջոցով: Առաջին օրինակում վերջինս արտահայտում է անհրաժեշտ տեղեկություն այն մասին, որ մայրը տարբերվում է այլ մայրերից ու ընդհանրապես առանձնանում է որպես մարդ իր կապերի ու հնարավորությունների առումով, իսկ երկրորդ օրինակում ուղեկցող նախադասությունների արտահայտած նշանակության շնորհիվ նույնաբանությունը նշանակեց, որ մոր համար միշտ պետք է ժամանակ գտնել ու հոգ տանել նրա մասին, հատկապես, երբ դրա անհրաժեշտությունն ակնհայտ է:

Նույնաբանությունների գործաբանական նշանակության մասին խոսելիս պետք է նշել խոսողի հաղորդակցական նպատակը: Բերված օրինակներից, և ոչ միայն, կարելի է եզրակացնել, որ նույնաբանության գործաբանական ներուժը մեծապես կախված է այն նպատակից, որին խոսողը իր խոսքը ծառայեցնում է: Ստացվում է, որ արդարացված չէ փորձել ստեղծել նույնաբանությունների իմաստային դասակարգման աղյուսակ ու պնդել, որ որևէ նույնաբանություն կարելի է կիրառել միայն մեկ նշանակությամբ կամ թեկուզ մի քանի ֆիքսված նշանակություններով: Նույնչափ հեռանկարային չէ ստեղծել բանաձևեր ու համապատասխանաբար ասել, որ որևէ բանաձևով կառուցվող նույնաբանությունը պետք է արտահայտի որոշակի նշանակություն: Մյուս կողմից սակայն կարող է հարց առաջանալ. եթե հրաժարվում ենք նույնաբանական կառույցները դասակարգել ըստ դրանց կառուցվածքային բանաձևի կամ դասակարգել ըստ ֆիքսված նշանակության ու ասում, որ նույնաբանության գործաբանական արժեքը կախված է խոսողի հաղորդակցական նպատակից ու իրավիճակային նախապայմաններից, ապա միթե հնարավոր է դիցուք ցանկացած նույնաբանությամբ ցանկացած նշանակություն փոխանցել, և որն է այն գործաբանական սահմանը, որի շրջանակում կարող է նույնաբանությունը գործածվել:

Այս հարցին պատասխանելու համար առաջարկում ենք դիտարկել նույնաբանական կառույցների մի քանի նմուշ ևս: Այս օրինակների քննության արդյունքում կփորձենք գտնել ու ցույց տալ այն սահմանը, որի տիրույթում նույնաբանությունը կարող է կիրառվել:

I am a man, I'm 21, I play rugby, soccer, I swim and go to the gym. I'm 6'5 and even if I'm in good shape for my training, I can't say I'm manly, like really manly because of the morphology of my body, caused by my genes. There are men that are men and men that are manly men. Manly does not have anything to do with having big muscles and acting like a stupid tough guy, not at all. /comment by Rubenz69 "RubenzUniversum – 6.9.7" Universum d7 under <https://www.youtube.com/watch?v=BiyBAmCE7d0>)

Այս օրինակում ուսումնասիրենք *men* գոյականի նշանակությունները ու փորձենք պարզել, արդյոք դա որևէ կերպ ազդում է նույնաբանության հաղորդակցական-գործաբանական արժեքի ձևավորման վրա: Եվ այսպես մենք տեսնում ենք, որ *men* բառը կիրառվել է երեք տարբեր նշանակություններով: Նույնաբանության կառույցի մեջ առաջին *men*-ը նշանակում է

արական սեռի ներկայացուցիչ, իսկ երկրորդը վերաբերում է տղամարդու հիմնարար հատկանիշներին, ինչպիսիք են ֆիզիկական ուժ, քաջություն, և այլն, որոնք տարբերակում են տղամարդուն կնոջից: Տվյալ նույնաբանական կառույցի ըստ հերթականության երրորդ *men*-ը կրկին նշանակում է արական սեռի ներկայացուցիչ՝ բառի բառարանային առաջին նշանակությամբ (տես ստորև), իսկ արդեն թվով չորրորդ *men*-ը (*manly men*) շեշտում է տղամարդուն ամենաբնորոշող հատկանիշների այն նեղ շրջանակը (համարձակություն, ուժ, ինքնավստահություն), որ խիստ արտահայտված է որոշակի ուժեղ, քաջ տղամարդկանց մոտ: Այդ հատկանիշներն արդեն մի ուժեղ տղամարդուն առանձնացնում են մյուսից: Այլ կերպ ասած, եթե փորձենք բացել այս նույնաբանությունը, կատացվի հետևյալը. կան տղամարդիկ (արական սեռի ներկայացուցիչներ), որոնք տղամարդ են (քաջ, ուժեղ) և կան տղամարդիկ (արական սեռի ներկայացուցիչներ), որոնք տղամարդ են (չափազանց ուժեղ, ընդժված կերպով համարձակ, վստահություն ներշնչող): Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ թվով չորրորդ *men*-ի նշանակության մասնատիպ ընկալումը պայմանավորված է նաև *manly* ածականով: Այժմ դիմենք Օքսֆորդի բառարանին և ստուգենք *man/men* բառի նշանակությունը:

Man

1. Male person, an adult male human: a good-looking young man. *The relationship between men and women*
2. Strong/Brave Person. A person who is strong and brave or has other qualities that some people think are particularly male: 1. *Come on, now – be a man.* 2. *She's more of a man than he is.* (Oxford Advanced Learner's Dictionary, Seventh Edition, Oxford University Press, p. 932)

Բառարանում նշվում է տասնչորս նշանակություն *man* բառի համար, սակայն մեզ տվյալ դեպքում հետաքրքրում են առաջին ու տասներկուերորդ նշանակությունները: Հաշվի առնելով, որ Օքսֆորդի բառարանը *men* բառի նշանակության համար հղում է կատարում բառի եզակի թվի բառարանային հոդվածին, մենք համարել ենք, որ հոգնակի ու եզակի թվի պարագայում նշանակությունը նույնն է: *Man* բառի առաջին նշանակությունը վերաբերում է նրա սեռին ու տարիքին՝ արական սեռի ներկայացուցիչ, ով հասուն տարիքում է: Միայն տասներկուերորդ նշանակությունն է վերաբերում այն հատկանիշներին ու որակներին, մասնավորապես ուժ, քաջություն, որոնք բնորոշ են տղամարդկանց, ըստ հանրության մեջ ընդունված կարծրատիպի: Ինչպես տեսանք, այս օրինակում խոսողը տարբերակում է *men* բառի մի քանի նշանակություն: Նույնաբանության գործաբանական նշանակությունը վերլուծելիս մենք տեսնում ենք, որ գործ ունենք մի դեպքի հետ, երբ բառի իմաստային դաշտի նշանակությունները կիրառվում են առանձին և յուրաքանչյուր դեպքում բառը որոշակի նշանակություն է արտահայտում: Այսպես նույնաբանական կառույցի առաջին *men*-ը վերաբերում է բառի առաջին բառարանային նշանակությանը, իսկ երկրորդ *men*-ը վերաբերում է

ընդհանրապես արական սեռի ներկայացուցիչներին, ովքեր իզական սեռից տարբերվում են արտաքին և ֆիզիոլոգիական հատկություններով: Երրորդ *men*-ը կրկին վերաբերում է արական սեռի ներկայացուցիչներին, իսկ արդեն նույնաբանական կառույցի չորրորդ *men*-ը (*manly men*) վերաբերում է որոշակի տեսակի տղամարդկանց, որոնք ունեն ոչ միայն տղամարդուն բնորոշ քաջություն, ուժ, այլ դրան հավելյալ այլ ընդգծված առնական հատկանիշներ, ընդ որում այդ հատկանիշները պարտադիր չէ, որ կապված լինեն անմիջապես արտաքին տվյալների հետ: Խոսքը այստեղ ավելի հոգևոր, մտավոր կարողությունների մասին է, որակներ, որոնք կապված են տղամարդու խառնվածքի, կամքի ուժի ու պահվածքի հետ: Այսինքն ընդհանուր արական սեռի ներկայացուցիչներից արդեն առանձնացվում է որոշ մաս՝ ըստ նրանց բնորոշ խիստ «տղամարդկային» համարվող հատկանիշների: Տվյալ պարագայում այդ տարբերակիչ հատկանիշը առնականությունն է կամ այն հատկանիշները, որոնք բնորոշ են «տղամարդու» արքետիպին:

Տվյալ նույնաբանության գործաբանական նշանակության ընկալման առումով կարևոր է ինչպես լեզվական համատեքստը, այնպես էլ հանրային համատեքստը/հարատեքստը: Նույնաբանությանն ուղեկցող համատեքստը տալիս է այն իմաստային դաշտի շրջանակը, որտեղ իրականանում է նույնաբանության գործաբանական նշանակությունը: Համատեքստից է կախված, թե նույնաբանությունը կազմող գոյականի տարբեր նշանակություններից կոնկրետ որ մեկը պետք է արտահայտվի տվյալ գոյականի միջոցով տվյալ նույնաբանական կառույցում: Այստեղ կարևոր է առանձնացնել հանրային համատեքստը/հարատեքստը: *Man* բառի պայմանականորեն երկրորդ (բառարանում տասներկուերորդ) նշանակության մեջ շեշտվում է, որ տղամարդուն վերագրվող հատկանիշները համապատասխանում են հանրության որոշ շերտերում ընդունված մտածակերպին ու հանրային կարծիքին: Սա ցույց է տալիս, որ որոշ բառեր, ինչպես ասենք դարձվածքները, լեզվակիր հանրության մոտ ունեն որոշակի արմատացած գործաբանական նշանակություն: Դա այն կարծրատիպային նշանակությունն է, որ ձևավորվել ու կցվել է այս կամ այն բառին կամ լեզվական կառույցին կախված դրա վերաբերականի, տվյալ դեպքում տղամարդու, ունեցած հանրային գործառույթից, դերից: Տղամարդը պատմության վաղընջական ժամանակներից սկսած կատարել է ավելի շատ ֆիզիկական աշխատանք, վարել պատերազմներ, արել գյուտեր ու բացահայտումներ ու ձևավորել տղամարդու քիչ թե շատ ընդհանրական կերպար, ինչը անքակտելիորեն կցվել է նաև *man* բառին: Հետևաբար *man* գոյականը պարունակող նույնաբանական կառույցը կրում է այս հանրային համատեքստի ազդեցությունը:

Դիտարկենք ևս երկու նմուշ, որոնցից մեկում նույնաբանությունը հանդես է գալիս որոշակի լեզվական համատեքստում: Վերջինս ստեղծում է այն մեկնաբանելու համար անհրաժեշտ իմաստային դաշտ, իսկ երկրորդ դեպքում նույնաբանությունը կոնտարկենք առանց համատեքստի:

The longer I stayed in Azizya, the older I got, the less I liked life. It wasn't enough to be safe and to be home, because home wasn't home anymore. Because we no longer trusted the Turks, our lives were now confined to the Armenian quarter. The Turks I knew or spoke to in Azizya all said they were sorry about what had happened. They blamed the government, not the civilian population, which they said was innocent. It was true that many had harboured Armenians and had protested their treatment by the gendarmerie, the bashibouzouks (irregulars) and the Kurdish brigands, but it was impossible now for us to trust the Turks again or to forgive them (David Kherdian "The Road from Home; the story of an Armenian Girl").

Այս հատվածում ընթերցողը նույնաբանության հաղորդակցական արժեքը մեկնաբանելիս հիմնվում է այն տեղեկության վրա, որ փոխանցվում է համատեքստով և հարատեքստով: Այսպես նա տեղյակ է, որ մեջբերվող հատվածն արտաբերողը՝ խոսողը այլևս չի կարող վստահել թուրքերին, նույնիսկ, եթե նրանք ասում են, որ շատ են ցավում կատարվածի համար: Նա իրեն անվտանգ չի զգում իր մանկության տանը, քանի որ միջավայրը լիովին փոխվել է: Այժմ կյանքը սահմանափակվել է միայն հայկական թաղամասով ու տունն այլևս մանկության այն տունը չէ, որը նա գիտեր: Այստեղ ենթադրվում է, որ ինչ որ սարսափելի դեպքեր են կատարվել, որոնց մասին ուղղակիորեն չի նշվում հատվածում, որոնք սակայն հիմք են ծառայում նման մտքեր արտահայտելու համար: Հենց այս համատեքստային և հարատեքստային առանձնահատկություններից հասկանալի է դառնում, որ տունն այլևս հարմարավետ չէր: Ստացվում է, որ տվյալ նույնաբանության գործաբանական նշանակությունն այս դիսկուրսում այն է, որ տունը որտեղ խոսողն իրեն հարմարավետ ու ապահով էր զգում ու համարում ջերմ անկյուն, այլևս դադարել է այդպիսին լինելուց: Ըստ էության բուն նույնաբանության մեջ ոչինչ ուղղակիորեն չի մատնանշում հենց «հարմարավետության» հանգամանքին: Սա ցույց է տալիս, որ նույնաբանության գործաբանական նշանակությունը իրականացել է համատեքստի անմիջական դերակատարմամբ: Համատեքստն ու հարատեքստն տալիս են այն անհրաժեշտ տեղեկություն, որի հիման վրա ընթերցողը գալիս է իր եզրահանգմանը: Թուրքերի հանդեպ անվստահությունը, հայկական թաղամասի սահմաններից դուրս չգալը ստեղծում են այն իմաստային դաշտը, որի տարածքում «տունը, այլևս տուն չէր» լեզվական կառույցը նշանակում է, որ շատ բաներ անվերադարձ փոխվել են, ու այն, ինչ ճիշտ էր ասել մի բանի մասին մի ժամանակ, այլևս ճիշտ չէ:

Home wasn't home նույնաբանությունը հետաքրքրական է նաև կառուցվածքային տեսանկյունից, մասնավորապես, որ ժխտական է: Նախկինում լեզվաբանները, քննելով նույնաբանությունները, հիմնականում դիտարկել են հաստատական կառույցներ, ինչպիսիք են օրինակ *Boys will be boys* կամ *The law is the law*: Եթե հաստատական նույնաբանությունների պարագայում ճիշտ է Ուարդի և Հիրշբերգի /Ward, Hirschberg, 1991/ այն պնդումը, թե նույնաբանական կառույցը բացառում է այլընտրանքային տարբերակների հավա-

նականությունը՝ մատնանշելով այն միակ հնարավոր տարբերակը, որը հենց նշվում է նույնաբանական կառույցում, ապա ժխտական նույնաբանությունների պարագայում այդ պնդումը դառնում է կրկնակի ժխտում: Այսպես մի կողմից *home wasn't home* կառույցը թեպետ ժխտական է, սակայն մենք այն չենք ընկալում, որ «տունը, այլևս տուն չէր, այլ նավ կամ ավտոտնակ կամ մեկ այլ այլընտրանքային տարբերակ», մյուս կողմից էլ տեսնում ենք, որ տունը իրականում տուն չէ: Այստեղից հետևություն է արվում, որ խոսողը նկատի ունի, որ ոչ թե տունը մեկ այլ կառույց է դառել, այլ տունը կորցրել է իր ամենակարևոր հատկանիշներից մեկը կամ մի քանիսը: Կրկին դիմենք Օքսֆորդի բառարանին *home* բառի նշանակությունները ստուգելու համար:

Home

1.HOUSE, ETC. The house or flat/apartment that you live in, especially with your family: We are not far from my home now. 1) *Old people prefer to stay in their own homes.*

2.TOWN/COUNTRY The town, district, country, etc. that you come from, or where you are living and that you feel you belong to: Jane left England and made Greece her home.

3.FAMILY used to refer to a family living together, and the way it behaves:

1) She came from a violent home. 2) He had always wanted a real home with a wife and children. (Oxford Advanced Learner's Dictionary, Seventh Edition, Oxford University Press, p. 744)

Այստեղ տեսնում ենք, որ «տուն» բառի բառարանային առաջին նշանակությունն է միայն վերաբերում դրա ֆիզիկական տեսքին, կառույցին, մինչդեռ երկրորդ ու երրորդ նշանակությունները վերաբերում են այն միջավայրին, շրջապատին ու իրականությանը, որը կապված է տան, ընտանիքի հետ: Քննվող նույնաբանության կառույցի մեջ առաջին *home*-ը արտահայտում է բառի առաջին բառարանային նշանակությունը՝ ֆիզիկական հատկանիշները, իսկ կառույցի երկրորդ *home*-ը արտահայտում է երկրորդ ու երրորդ նշանակությունները՝ ժխտական ձևով: Այսպիսով մի կողմից նույնաբանությունը բացառում է այլընտրանքային տարբերակները, իսկ մյուս կողմից ժխտում այն նշանակությունները, որոնք վերաբերում են «տան» ամենաբնորոշ հատկանիշներին:

Այժմ դիտարկենք *home wasn't home* նույնաբանությունն առանց համատեքստի: Մեր կողմից իրականացրած ուսումնասիրության արդյունքում, որի ժամանակ լեզվակիր հարցվողները պետք է առանց համատեքստի փորձեին մեկնաբանել նույնաբանությունը, ստացվել են մի շարք պատասխաններ, ըստ որոնց հարցվողների մի մասը ընկալում է կորստի առկայությունը այս նույնաբանական կառույցում, սակայն նրանք չեն ընկալում դրա ահագնացող չափը (սա արտահայտվում է նրանց մեկնաբանությունների մեջ) կամ էլ չեն մեկնաբանում նույնաբանական կառույցի ներիմաստը որպես կորուստ, ինչպես այս օրինակում:

Totally fine – there are lots of country songs with this phrase, too ☺

Հարցվողը կարծիք է հայտնել, որ տվյալ նույնաբանությունը իմաստային ու գործաբանական առումով բավարար է և այն ասոցացվել է քանթրի ոճի երգերի հետ: Այս նույնաբանությունը նա մեկնաբանել է հիմնվելով հարատեքստի՝ մասնավորապես քանթրի ժանրին բնորոշ առանձնահատկությունների վրա: Նրա մոտ դրական էմոցիաներ է առաջացնում նույնաբանությունը, ինչը պայմանավորված է հանրային համատեքստում այս արտահայտության կիրառության իր անձնական փորձով: Ուշագրավ է հարցվողի պատասխանի վերջում դրված ժպիտի էմոտիքոնը: Սա բացահայտ կերպով ցույց է տալիս, որ հարցվողը բացարձակ ոչ մի բացասական լիցք չի ստացել նույնաբանական կառույցից: Ընհակառակը՝ միայն հաճելի զգացողություններ: Դիտարկենք ևս երկու մեկնաբանություն տվյալ նույնաբանական կառույցի արտահայտված ներակա իմաստի վերաբերյալ: Հարցվողներից մեկը նշված նույնաբանությունը համատեքստից դուրս մեկնաբանել է հետևյալ կերպ.

Change is inevitable.

Ըստ նրա նույնաբանության արտահայտված իմաստը փոփոխության անխուսափելի լինելն է: Նա չի դիտարկում նույնաբանության նշանակությունը որպես կորուստ, այլ մի վիճակից անխուսափելի անցում մեկ այլ վիճակի:

Մեկ այլ հարցվող այս նույն նույնաբանությունը համատեքստից դուրս մեկնաբանել է հետևյալ կերպ.

Home changed.

Այստեղ հարցվողը նույնաբանության արտահայտված ներիմաստը կրկին համարել է փոփոխությունը: Վերլուծության արդյունքներն փաստում են, որ սույն նույնաբանական կառույցը համատեքստից դուրս հարցվողների մոտ ընդհանուր առմամբ կամ դրական վերաբերմունք է առաջացրել, կամ էլ ընկալվել է որևէ նոր փոփոխությունների, նոր ակնկալիքների իմաստով: Հարցվողների համար էականը դարձել է «տուն» բառի նշանակությունների տարբերությունը: Առաջին դեպքում որպես կառույց, կացարան նշանակությամբ, իսկ երկրորդ դեպքում որպես ջերմ միջավայր ու ընտանեկան ապահովվածության զգացողություն փոխանցող բառեր: Նույնաբանական կառույցը չի մեկնաբանվել անդառնալի կորստի ու անվերադարձ վերհուշի նշանակությամբ: Մինչդեռ համատեքստի առկայությամբ հարցվողների մեկնաբանությունները այս նույն նույնաբանության վերաբերյալ բոլորովին այլ են, քանի որ դրանք առնչվում են հայոց ցեղասպանության հետ և չեն կարող առաջացնել անխուսափելի փոփոխության մասին դատողություններ կամ դրական զգացողություններ:

Այսպիսով, ակնհայտ է և անհերքելի խոսքային իրադրության, իրավիճակային նախապայմանների, նույնաբանությանն ուղեկցող նախադասությունների նշանակության, խոսողի հաղորդակցական նպատակի, հենքային գիտելիքի ու հանրային համատեքստի դերը նույնաբանությունների մեկնաբանման ու դրանց գործաբանական ուղղվածության և հաղորդակցական արժեքի որոշման գործում: Կարելի է փաստել նաև, որ նույնաբանական

կառույցի գործաբանական նշանակության իրականացման համար շատ կարևոր է այդ կառույցը կազմող գոյականների նշանակությունը: Հաճախ, ինչպես տեսանք վերոբերյալ օրինակներում, միևնույն գոյականը նույնաբանական կառույցի առաջին ու երկրորդ դիրքում կիրառվում է բառիմաստի տարբեր նշանակություններով: Հենց այս երևույթն էլ, գոյականի տարբեր նշանակությունների իրականացումը, էապես ազդում է նույնաբանական կառույցի հաղորդակցական-գործաբանական արժեքի ձևավորման վրա: Մյուս կողմից խոսքային իրադրությունն ու պայմաններն էլ իրենց հերթին նպաստում են նույնաբանության նշանակության կոնկրետացմանը: Հաճախ, նույնաբանությունը լեզվում ձեռք է բերում կարծրատիպային արժեք և ստանում կայուն նշանակություն, որը սակայն կախված հարատեքստ/համատեքստային առանձնահատկություններից կարող է ձևավորել այս կամ այն իմաստային բնութագիրը և դիսկուրսին հաղորդել որոշակի գործաբանական ուղղվածություն: Այսպիսով կատարված ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է փաստել համատեքստի և հարատեքստի կարևորագույն դերը նույնաբանական կառույցներում արտահայտված ներակա տեղեկատվության բացահայտման գործընթացում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Grice H. P. Logic and Conversation // P. Cole and J. L. Morgan (eds.) *Syntax and Semantics*, vol.3: Speech acts. New York: Academic Press, 1975.
2. Meibauer J. Tautologies as Presumptive Meaning // *Pragmatics & Cognition*, Johannes Gutenberg University Mainz, John Benjamins Publishing Company, 2008.
3. Oxford Advanced Learner's Dictionary, Seventh Edition, Oxford University Press, 2005.
4. Walter J. Conversational Tautologies in English: Theoretical approach and investigation of examples. Norderstedt Germany: GRIN Verlag GmbH, 2008.
5. Ward G. L., Hirschberg J. A Pragmatic Analysis of Tautological Utterances // *Journal of Pragmatics*, vol. 15, 1991.
6. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. New York: Mouton de Gruyter, 2003.
7. Barnes J. Levels of Life. Vintage Random House, 2014.
8. Kent G. Alfie Bloom and the Secrets of Hexbridge Castle. Scholastic Children's Books, 2015.
9. Kherdian D. The Road from Home: the story of an Armenian Girl. Scholastic Inc., 1992.

10. Rubenz69 “RubenzUniversum – 6.9.7” Universum d7 under <https://www.youtube.com/watch?v=BiyBAmCE7d0>
11. The Independent, THURSDAY 07 MAY 2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-allows-women-into-sports-stadiums-but-not-for-anything-too-masculine-10157705.html?cmpid=facebook-post> comment by Jonny Gadd.

А. МЕСРОПЯН – О контекстуальной обусловленности декодирования тавтологических высказываний. – Как показывают исследования, интерпретация имплицитных значений и понимание прагматической ценности внешне простых тавтологических конструкций не всегда однозначны. В настоящей статье выявлено, что интерпретация тавтологий в значительной мере зависит от ряда факторов, в их числе от языкового и внеязыкового контекстов, фоновых знаний собеседников и т.д. Показано, что в зависимости от контекста тавтологические высказывания могут служить той или иной коммуникативно-прагматической цели.

Ключевые слова: тавтология, речевая ситуация, коммуникативная цель, социальный контекст, лингвистический контекст, фоновые знания, прагматическое значение, имплицитность

A. MESROPYAN – Context as the Key to the Calculation of Tautologies. – Tautology seems to be quite a simple topic in the realm of linguistics, yet the understanding and calculation of it is rather complicated for many factors are involved. As is shown in the present paper, the interpretation of tautologies largely depends upon the context, including specific conversational context, the large cultural and language context, and the mutual knowledge between the speakers. It is indicated that, determined by the context, tautological utterances may serve different pragmatic and communicative imports.

Key words: tautology, speech event, communicative purpose, context, co-text, background knowledge, pragmatic value, implicit meaning